

Geijkte voormetrieke tinnen maten uit Groningen en Assen

Jan-Paul Wortelboer

Inleiding

Circa 15 jaar geleden verwierf ik een cilindrische tinnen kan, gemaakt in de stad Groningen door Jan Hilbrand Rienewerf en voorzien van een hoofdletter D. Bovendien waren nog drie jaartallen afgeslagen: 21, 22 en 23. Het was duidelijk dat deze betrekking hadden op de jaren 1821–1823. De antiquair waarmee ik zaken deed wist niet wat die letter D betekende.

Enkele jaren later toonde ik deze kan aan de heer M.A. Holtman te Kantens, die aanvankelijk iets mompelde in de geest van: 'Een stad-Groninger kan, niets bijzonders', waarop ik hem op de letter D attendeerde. Dit had tot gevolg dat zijn enthousiasme zienderogen steeg. Wat bleek: dit was de eerste tinnen kan die hij onder ogen kreeg met de keur van Assen: de D van Drente. De tijd schreed voort en het bleef de enige bekende kan, gekeurd met de letter D.

Westers [1] geeft in zijn boek over Groninger tin een niet limitatieve opsomming van vijf geijkte kannen, waarbij ook de hiervoor genoemde kan wordt genoemd, geijkt met de letter D. Hij merkt daarbij op dat geijkte kannen niet veel voorkomen.

Recentelijk doken in verschillende collecties vijf tinnen kannen op, voorzien van de letter D: twee Rembrandtkannen en drie cilindervormige kannen, waarmee de teller voor in Assen geijkte kannen plots van één op zes stond. Verheugend enerzijds, maar ik was ook een illusie armer, want ik dacht dat ik de enige geijkte kan bezat die in Assen was geijkt.

Een oproep in de Tinkoerier voor in Groningen en Drente geijkte kannen leverde geen enkel positief resultaat op. In de collectie van het Groninger Museum werden geen geijkte tinnen kannen aangetroffen (mededeling van Egge Knol). Het Drents museum blijkt één in Assen geijkte tinnen kan te bezitten. De conclusie kan dan ook niet anders luiden dat geijkte voormetrieke tinnen kannen redelijk zeldzaam zijn.

De voormetrieke tinnen kannen die in Groningen zijn geijkt, zijn voorzien van het stad-Groninger wapenschild en instempeling van één of meer jaartallen. Bijvoorbeeld 58 voor 1758 of 14 voor 1814.

De in Groningen vervaardigde kannen die in Assen zijn geijkt, zijn ingestempeld met de D van Drente en uiteraard ook voorzien van een of meer jaartallen, op dezelfde wijze als de in Groningen geijkte kannen. In Assen werd voor het eerst in 1753 geijkt en de herijk diende om de twee jaar te geschieden. Het was toegestaan om in plaats van het gehele jaartal slechts de laatste twee cijfers af te slaan [2]. Omdat de metrieke inhoudsmaten voor natte waren in 1830 werden ingevoerd, konden de voormetrieke natte maten nog tot en met 1829 worden herijkt.

Op de landdag van Drente, gehouden in maart 1753, komt er een nieuw reglement op het ijken. Er wordt een ijker benoemd voor alle ellen, maten en gewichten in de vijf dingspelen (Zuidenveld, Rolde, Beilen, Noordenveld en Oostermoer) en deze ijker moest wonen in Assen. De ijker in Assen wordt Gerhardus van der Veen. Na diens overlijden in 1770 wordt hij opgevolgd door Albert Bos, die nog als zodanig wordt vermeld in 1785. Uit de hierna vermelde gegevens blijkt dat ook in Assen nog in 1829 werd geijkt/herijkt.

In Assen geijkte voormetrieke tinnen kannen komen niet veel voor. Merkwaardigerwijs zijn er inmiddels meer geijkte kannen bekend die in Assen zijn geijkt, dan in de stad Groningen. Louter toeval, zo komt mij voor; men zou het tegenovergestelde verwachten. Het feit, dat de voormetrieke maten vanaf 1830 niet meer mochten worden gebruikt, is er ongetwijfeld debet aan dat er veel materiaal verloren is gegaan. Bovendien was Drente een dunbevolkt gebied: op 1 januari 1832 bestond de gehele Drentse bevolking uit 64.888 zielen.

Overigens werd er al ver voor 1753 geijkt te Meppel; de tinnen kannen die in Meppel werden gebruikt zijn gemerkt met het provinciale wapen: Madonna met kind. Hiervan zijn zeker vier geijkte kannen bewaard gebleven. Het Drentse zilver werd in de 18e eeuw eveneens gekeurd met het wapen 'Madonna met kind'. De keurkamer bevond zich in Meppel, vandaar.

Dit artikel gaat met name over de voormetrieke geijkte kannen. Ik kan niet nalaten ook nog een enkele alinea te wijden aan uit de stad Groningen afkomstige metrieke maten. In Drente, althans in Noord-Drente, waren ook in de 19e eeuw geen tinnegieters werkzaam. Nieuw tin kwam dus van elders, met name uit de stad Groningen. Zo trof ik twee metrieke maten aan van resp. ½ en 1

Afb. 1-01 Cilindrische kroes (Groningen 1808).

Ned. Kan, vervaardigd door de weduwe Wobbenius Rienewerf te Groningen, die zijn geijkt door G. Kuyper te Groningen in 1830 (jaarletter L). Daarna werden ze herijkt door G.J. van der Weijde te Assen vanaf 1831 (jaarletter M), ononderbroken tot en met 1886 (afb. 4).

Inventarisatie

Ik kom nu tot de volgende inventarisatie (Tabel 1, 2 en 3, zie p. 3912). De afbeeldingen hierbij beginnen met het tabelnummer, gevolgd door het volgnummer. Uiteraard zullen na het verschijnen van dit artikel wel meer geijkte kannen worden herkend en aan deze lijst worden toegevoegd. Ik houd mij aanbevolen voor informatie hierover. ♦

Bronnen:

- [1] Westers, Jan (2008). Groninger Tinboek – Historie, tinnegieters en tinwerk.
- [2] Holtman, M.A. (1988). Meten en wegen in Drente.
- [3] Holtman, M.A. en R.J. (maart 1989). Voormetrische inhoudsmaten. In: 'METEN & WEGEN' 65, p. 1476.
- [4] Beekhuizen, J.F.H.H. (1998). De schoonheid van het oude tin.
- [5] Tijdschrift 'Antiek' jrg. 7 (1972–1973) nr. 4, p. 322. Annonce over de ontvreemding uit het Drents Museum te Assen van twee geijkte tinnen maten.
- [6] Holtman, R.J. (in voorbereiding). Systematiek van de inhoudsmaten van Groningen.

Afb. 1-02 en 1-03 Cilindrische half kroes (Groningen 1805) en oord (Groningen 1758).

Afb. 1-04 Buikige half kroes (Groningen 1814).

Afb. 1-05 Buikige oord (Groningen 1806–1820).

Afb. 2-01 Cilindrische kroes (Assen 1828–1829).

Afb. 2-02 Cilindrische half kroes (Assen 1818–1829).

Afb. 2-03 Cilindrische half kroes (Assen 1821–1823).

Afb. 2-04 Cilindrische oord
(Assen 1798–1808).

Afb. 2-05 Buikige half kroes (Assen 1760).

*Afb. 2-06 Buikige half oord
(Assen 1804–1808).*

Afb. 3 Buikig, van links af: 2-06, 2-05 en 1-04.

Afb. 4 Metrieke NED:KAN LITRE van de weduwe Wobbenius Rienewerf, Groningen, 1830, herijkt in Assen.

Nr.	Vorm	Inhoud (ml)	Hoogte (cm)	Tinnegieter	IJKmerken	Initialen	Opmerkingen
1	C	? kroes	23	WRW	hartschild 08	JPB	[1] p. 69
2	C	689 ½ kroes	13,7 / 16,9	WZ	hartschild 05	No 3 AF	[1] p. 69
3	C	347 oord	11,8 / 12,6	PAD	58		[1] p. 69, hartschild van Groningen ontbreekt, anders dan vermeld
4	B	695 ½ kroes	17,5 / 19,3	WRW	hartschild 14	SA (op grondvlak)	[1] p. 69 vermeldt ten onrechte als tinnegieter Pieter Hendriks Bleeker. Ø voet 8,6 cm
5	B	337 oord	13,3	WRW	hartschild 06 07 08 12 20		[1] p. 69 / [3]. Ø voet 6,7 cm
6	B	? oord	15,5	WR	(helaas niet vermeld)	GM	[4] p. 51, afb. 58. Ø voet 6,9 cm. Tinmerk in binnenkant deksel.

Tabel 1 – Groningen (vanaf 1758 gevonden).

Nr.	Vorm	Inhoud (ml)	Hoogte (cm)	Tinnegieter	IJKmerken	Initialen	Opmerkingen
1	C	1348 kroes	23 / 24,5	WRW	D 28 29	MVM	Ø voet 12,0 - 12,3 cm
2	C	690 ½ kroes	16 / 18	IHR	D 18 20 21 22 23 24 25 6 (over 20) 27 28 29	VM	Ø voet 10 cm
3	C	687 ½ kroes	16,5 / 18	IHR	D 21 22 23	geen	[1] p. 69. Ø voet 10 cm. Waterweging 682 ml / berekend op 765 ml
4	C	? oord	10,7	roosmerk	D 98 800 2 (over 800) 804 808	RK of KK	Drents Museum inv.nr. 1992-615. Deksel los.
5	B	690 ½ kroes	17,5 / 19,3	AB ?	D 60	geen	Ø voet 8,5 cm. Tinmerk zeer afgesleten
6	B	173 ½ oord	10,5 / 12	IHR	D 804 806 8 (over 806)	geen	Ø voet 5,7 cm
7	? met klep	? oord	10,2	?	D 1753	LO	[5] inv.nr. 922-2. Ø voet 5,3 cm

Tabel 2 – Assen, gehele periode 1753–1829.

Nr.	Vorm	Inhoud (ml)	Hoogte (cm)	Tinnegieter	IJKmerken	Initialen	Opmerkingen
1	? met klep	? ½ kroes	17	?	1816 1817 1818 1825 I 1826		[5] inv.nr. 1941-19. IJken op klep?

Tabel 3 – onzeker: Groningen of Assen.

Legenda bij de tabellen:

Vorm: C = cilindrisch met klep

B = buikig met klep (Rembrandtkan)

Inhoud [6]: 1 kroes = 1386 ml

½ kroes = 693 ml

¼ kroes = oord 'pullemaat' = 347 ml

½ oord = 173 ml

Hoogte: twee waarden geven aan: a) hoogte maat en b) totale hoogte (incl. klep / duimrust)

Tinnegieter: AB = Albert Bierling, Groningen, 1733 – ca. 1755

IHR = Jan Hillebrand Rienewerf, Groningen, 1797 – 1829

PAD = Pieter Arends Dijk, Groningen, 1719 – 1773

WRW = Wobbenius Rienewerf, Groningen, I: 1736 – 1797, II: 1800 – 1824

WZ = Willem Zuidema, Winschoten, 1765 – 1810

IJKmerken: alle ijkmerken zijn op het handvat aangebracht

hartschild = Groningen

D = Assen (Drente)

Initialen: zijn meestal op de klep aangebracht.